
КОРХ В.М.,
кандидат психологічних наук,
старший викладач, кафедра
психології і педагогіки

МАЛЬСЬКА В.В.,
студентка,
Київський національний
лінгвістичний університет,
м. Київ

СТАТЕВІ ВІДМІННОСТІ У СПРИЙМАННІ ПОСТАТІ ВЧИТЕЛІВ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

У статті аналізується стан дослідження проблеми соціальної перцепції у вітчизняній та зарубіжній літературі з позиції розуміння її статевих відмінностей та особливостей в юнацькому віці, та висвітлюються результати теоретичного-емпіричного дослідження статевих відмінностей у сприйманні постаті вчителів особами юнацького віку.

Ключові слова: соціальна перцепція, юнацький вік, статеві відмінності, механізми перцепції, соціально-психологічні особливості.

В статье анализируется состояние исследования проблемы социальной перцепции в отечественной и зарубежной литературе с позиции понимания ее половых различий и особенностей в юношеском возрасте, а также приведены результаты теоретико-эмпирического исследования половых различий в восприятии личности учителя особами юношеского возраста.

Ключевые слова: социальная перцепция, юношеский возраст, половые различия, механизмы перцепции, социально-психологические особенности.

The condition of research of social perception problem in domestic and foreign literature from the position of understanding of its sex differences and features at juvenility is analyzed in the article, and the results of theoretical-empirical research of sex differences in the

© КОРХ В.М., МАЛЬСЬКА В.В., 2015

perception of teacher' sidentity by young people of juvenility are also_ induced.

Key words: *social perception, juvenility, sex differences, perception mechanisms, social and psychological features.*

Характеристикою сучасного глобалізованого, медіатизованого суспільства є динаміка соціальних процесів, наслідком чого стало розширення міжособистісних соціальних контактів. Міжособистісне сприймання зумовлює створення перцептивного образу, залежно від особливостей якого, індивід визначає подальшу соціальну поведінку та діяльність.

Рання юність - це пора важливих змін – як фізіологічних, так і психологічних. Міжособистісна взаємодія починає відігравати велику роль в житті юної людини, адже вона прагне до більш тісних міжособистісних контактів. Провідною діяльністю у вказаному віці є інтимно-особистісне спілкування. Юна особа починає заглиблюватися в себе, оцінювати свої якості. Це зумовлено формуванням самосвідомості та становленням Я-концепції особистості в юнацькому віці. Особи раннього юнацького віку починають розвивати свої оціночні здібності, опираючись на сформовані еталони. На такий ідеалізований образ (стереотип) і орієнтується молода людина, оцінюючи партнера по взаємодії.

Розглядаючи різні підходи до проблеми розвитку соціальної перцепції, слід зазначити, що більшість дослідників визначають соціальну перцепцію як складову процесу спілкування (Г.М.

Андреева, О.О. Бодальов, Дж. Брунер, Ч. Кулі, А. Міллер, Г. Ньюком, К. Роджерс, Е. Уїлсон, Дж. Холмс та ін.) [1; 2], а також специфічні вікові особливості розвитку цього процесу в підлітковому та юнацькому віці (Л.І. Божович, О.І. Власова, І.С. Кон, Д.І. Фельдштейн, Г. Крайг) [6].

Узагальнення результатів здійсненого теоретичного аналізу свідчить, що соціальна перцепція - це процес сприймання, розуміння і оцінки людьми соціальних об'єктів (себе, інших людей, соціальних груп та спільностей), що надає можливість надійніше визначати успішність і перспективи спільної та узгодженої взаємодії. Процес соціальної перцепції здійснюється за допомогою певних механізмів, до яких відносять ідентифікацію (О.В. Шевченко), емпатію (Б.І. Борисенко, Т.В. Василишина, Л.П. Виговська, І.М. Коган, Р.О. Агавелян, Л.І. Джрнзян), рефлексію (А.В. Карпов, Т.В. Махова, Т.В. Комар, А.Ю. Рождественський), атракцію (В.М. Фомічова), каузальну атрибуцію (М. Хьюстон, Ф. Фінчем), стереотипізацію (У. Ліппман, Т.Г. Стефаненко) [8], категоризацію (Дж. Брунер), апперцепцію (Г. Лейбніц, І. Кант, І. Гербарт, В. Вундт) тощо.

Міжособистісні стосунки у процесі психолого-педагогічної взаємодії у системі «учитель – учень» є важливим чинником успішності учнів старшої

школи та їх становлення як особистостей. Саме від якості міжособистісних стосунків «учитель – учень» залежить не лише середній бал атестату, але й формування системи морально-етичних принципів, ціннісних орієнтацій та вибір професії, життєвого шляху учнем.

Взаємовідносини між учителем і учнем повинні бути найбільш сприятливими для навчального процесу та навчальної атмосфери. Успішні взаємовідносини між учителем та учнем пов'язані з рівнем розвитку механізмів соціальної перцепції у суб'єктів психолого-педагогічної взаємодії, а також від статевовікових особливостей соціального сприймання.

Часто старшокласники не можуть знайти спільну мову з учителем. Це пригнічує учня, знижує його бажання готуватись до уроків та відвідувати заняття, а також знижує його шанси здобути якісну освіту та знайти гідну роботу у майбутньому. Головною причиною непорозумінь між вчителем і учнем є небажання вчителів визнавати проблему а також їх необізнаність у питанні особливостей соціального сприймання особистості у юнацькому віці [3].

Метою статті є висвітлення результатів теоретико-емпіричного дослідження статевої відмінностей у сприйманні постаті вчителів особами юнацького віку.

Відповідно до поставленої мети визначено наступні **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати стан дослідження проблеми соціальної перцепції у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі з позиції розуміння її статевої відмінностей та їх особливостей в юнацькому віці.
2. Теоретично дослідити психологічні особливості формування особис-

тості у юнацькому віці.

3. Емпірично дослідити статево відмінності сприймання постаті вчителів в юнацькому віці.

Об'єкт дослідження: процес соціальної перцепції.

Предмет дослідження: статево відмінності у сприйманні постатівчителів у юнацькому віці.

Для досягнення цілей дослідження були використані конкретні **методи**:

- *теоретичні:* аналіз даних з проблеми дослідження, поданих у науковій літературі та узагальнення отриманої інформації; систематизація та інтерпретація отриманих даних; аналіз, порівняння й узагальнення теоретичного та емпіричного матеріалу;
- *емпіричні методи:* спостереження, анкетування, бесіда;
- *статистичні методи* обробки даних: визначення відсоткових співвідношень результатів.

З метою вирішення дослідницьких завдань було розроблено авторську анкету, спрямовану на виявлення соціально-психологічних особливостей та чинників сприймання постаті вчителів старшокласниками.

Вибірка. В емпіричному дослідженні взяли участь 30 учнів 10-х класів, у віці 15 років (з них 15 хлопців та 15 дівчат).

База дослідження: гімназія №167 Дарницького району міста Києва.

Сприймання учнем постаті вчителя, як об'єкта перцепції, є складним процесом, котрий залежить від багатьох чинників: статевовікових характеристик суб'єкта сприймання, життєвого досвіду, рівня розвитку механізмів та ефектів соціальної перцепції. У ході емпіричного дослідження було виявлено, що образ одного конкретного учителя для різних учнів може бути як негативним, так і позитивним. Об-

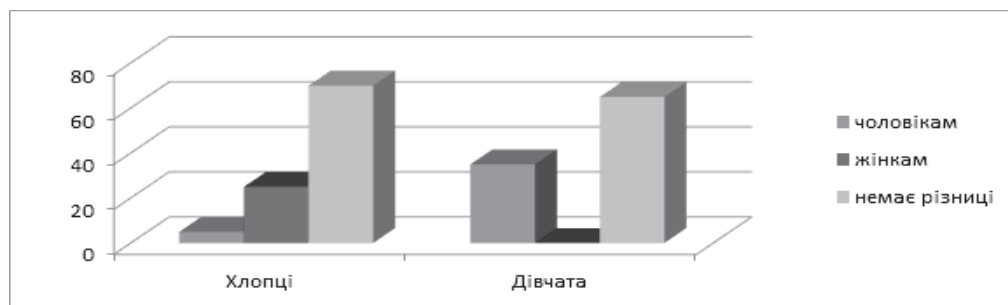

Рис.1 Розподіл юнаків та дівчат за рівнем прихильності до вчителів чоловічої та жіночої статі (у%) (N=30)

раз ідеального учителя для більшості учнів схожий, але у кожній молодій людині є свої індивідуальні вимоги до педагога.

Результати емпіричного дослідження свідчать, що для більшості опитаних старшокласників - 70% хлопців та 65% дівчат, стать учителя не має великого значення (рис.1) Проте хлопці надають перевагу учителю-жінці (25%) а дівчата, навпаки, учителю-чоловіку (35%). Лише 5% респондентів-хлопців надали перевагу учителю - чоловіку, респонденти-дівчата налаштовані більш категорично - до учителя-жінки (жодного вибору). Причиною негативного ставлення до учителя - жінки можуть бути статево-рольові стереотипи, тому що у міжособистісній взаємодії, як зазначає В.В. Горанчук, компетентність виявляється негативною якістю для жінок: висока компетентність жінок не користується прихильністю ні чоловіків ні жінок, тому що це підриває існуючі стереотипи.

Стосовно вікових характеристик педагога, 70% респондентів-хлопців та 75% респондентів - дівчат надають перевагу молодим учителям (25-30 років) (рис.2). Учителям, вік яких від 30 до 40 років, отримали підтримку лише 30% респондентів-хлопців та 20% респондентів дівчат, і лише 5% дівчаток

віддали перевагу досвідченим педагогам, котрим уже за 40 років. Такий відсотковий розподіл можна пояснити тим, що особам одного віку легше знайти спільну мову, і їх міжособистісна взаємодія буде набагато кращою. Стосовно учителів середнього віку можна припустити, що учні наштавхуються з ними на «конфлікт поколінь».

Стиль викладання більшості вчителів старшого віку, на думку учнів, є шаблонним та застарілим. Такі вчителі неохоче використовують на своїх уроках сучасні засоби навчання (комп'ютерні презентації, аудіо - та відеоматеріали), а також не намагаються знайти спільну мову з учнями, вимагаючи при цьому беззаперечної поваги від них.

Зовнішній вигляд, незважаючи на загальновідоме припущення про те, що учнів цікавить лише досвід педагога, відіграє важливу роль у процесі сприймання. 80% респондентів - хлопців, та стільки ж респондентів-дівчат погоджуються, що для них зовнішній вигляд учителя є важливим, і 20% респондентів обох статей не звертають уваги на зовнішність педагога. Крім того, 80% респондентів-хлопців та 60% респондентів - дівчат вважають, що учитель має «йти в ногу з часом». Для решти 20% хлопців та 40% дівчат «су-

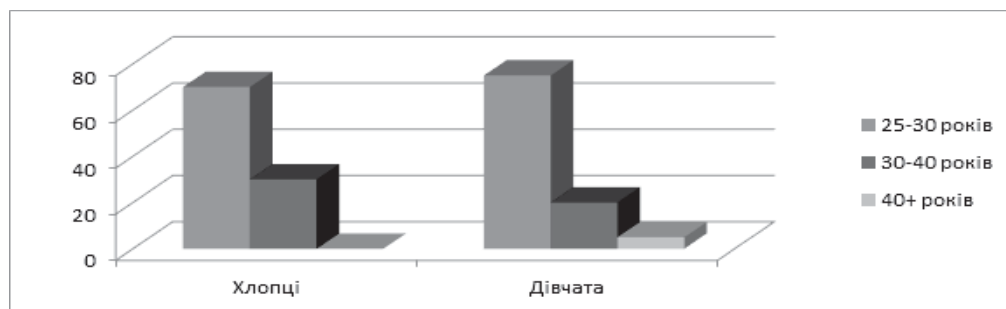

Рис. 2. Розподіл старшокласників за рівнем прихильності до вчителів різних вікових категорій (у%) (N=30)

часність» учителя не важлива.

Спільною та беззаперечною для респондентів обох статей (95% хлопців та 100% дівчат) стала вимога поваги до них з боку вчителя. Лише 5% хлопців зазначила, що повага вчителя їх не хвилює. Також старшокласники, (90% хлопців та 85% дівчат) вважають, що вчителі не мають права втручатись у їхнє особисте життя, і відповідно, 10% респондентів – хлопців та 15% респондентів – дівчат втручання вчителя в особисте життя вважають можливим.

Стосовно компетентності учителя, 100% хлопців – респондентів та 85% дівчат – респондентів вважають, що педагог має ідеально знати свій предмет, і лише 15% респондентів-дівчат висловлюють припущення, що це не

найголовніше в особі вчителя (рис. 3).

Моральність учителя для 90% респондентів обох статей виявилась важливою рисою особистості педагога, а для 10% учнів така якість учителя не важлива.

Незважаючи на суворість респондентів стосовно професійних якостей учителя, 75% хлопців та 80% дівчат вважають, що учитель може мати погані звички, і лише 25% хлопців та 20% дівчат вважають, що це – неприпустимо.

Особисте життя учителя учнів взагалі мало цікавить. 60% респондентів – хлопців і 70% респондентів-дівчат вважають, що учитель не повинен афішувати події із свого життя. Інші 40% хлопців і 30% дівчат все ж цікавляться приватним життям учителя.

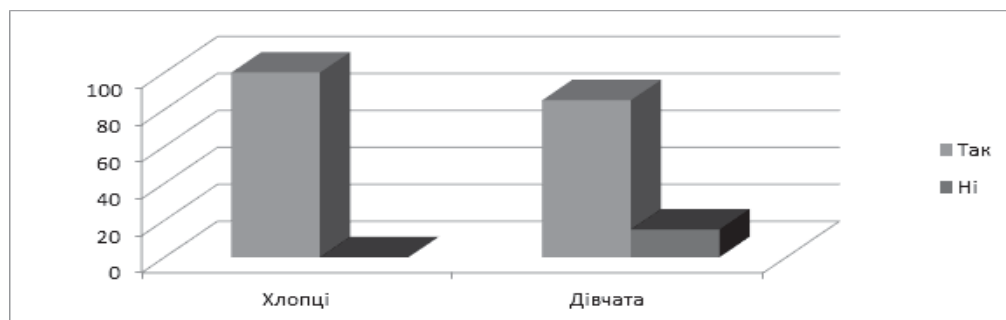

Рис. 3. Розподіл осіб юнацького віку за рівнем вимоги до професійної компетентності учителя (у%) (N=30)

Результати анкетування показали, що 80% респондентів-хлопців і 70% респондентів-дівчат не бажають, щоб учитель нав'язував їм свою думку. Відповідно 20% респондентів-хлопців і 30% респондентів – дівчат вважають таке нав'язування допустимим.

Стосовно припущення, що дисципліна на уроці в учителя-чоловіка краща, ніж в учителя-жінки, 70% респондентів обох статей абсолютно не згодні, а інші 30% респондентів погоджуються. Зате 95% респондентів – дівчат вважають, що учителі-жінки краще ладнають з учнями, між учителями-чоловіками. Думки респондентів-хлопців стосовно цього питання розділились – 50% підтримують припущення і 50% з ним не згодні.

За результатами анкетування, 70% респондентів – хлопців та 65% респондентів дівчат вважають, що сучасний ідеальний учитель повинен бути відкритим до проблем учнів, але стриманим щодо особистого життя. 20% респондентів-хлопців і 35% респондентів-дівчат вважають, що вчитель має бути відкритим до проблем учнів і, водночас, відвертим щодо особистого життя. Лише 10% респондентів-дівчат бажають, аби учитель був стриманим і холодним.

Стосовно професійних вмінь учителя, 50% респондентів-хлопців та 45% респондентів – дівчат вважають, що вчитель повинен зацікавити та мотивувати учнів для подальшої самостійної пізнавальної діяльності, 40% хлопців та стільки ж дівчат вважають, що учитель повинен подавати матеріал грамотно, логічно, зрозуміло, з використанням наочності, аудіо-відео супроводу. Для 10% респондентів-хлопців та 5% респондентів-дівчат важливим є об'єктивне оцінювання знань кожного учня окремо (відсутня можливість списування), і лише 10%

респондентів-дівчат згодні, щоб учитель сухо, коротко і змістовно подавав учням матеріал, не виходячи за межі навчального плану.

Результати анкетування також свідчать, що 30% респондентів-хлопців та 35% респондентів дівчат бажають, щоб учителі були всебічно розвиненими, та гарно орієнтувались в інших науках, майже така сама кількість (35% і 40%) хотіли б, щоб вчителі досконало знали свій предмет і уміли його викладати. Для 30% респондентів-хлопців і 15% респондентів – дівчат важливо, щоб учитель був культурним і освіченим – відвідував театри, мистецькі виставки тощо. Лише 5% респондентів – хлопців та 10% респондентів дівчат вважають, що вчитель повинен бути особистістю творчою.

Дані анкетування показують, що 30% респондентів-хлопців і 60% респондентів-дівчат вважають, що педагогу необхідно однаково ставитись до всіх учнів і приділяти увагу у рівній мірі і успішним, і невстигаючим учням. Інші 40% респондентів-хлопців і 20% респондентів-дівчат вважають, що вчитель повинен присвячувати свій вільний час удосконаленню професійних здібностей. Решта 30% респондентів-хлопців і 20% респондентів-дівчат зазначили, що вчителі повинні проводити різні позакласні заходи, виховну роботу, щоб краще ознайомитись з психологічними особливостями учнів.

Також результати анкетування показують, що 60% респондентів-хлопців і 80% респондентів-дівчат вважають, що учителі-чоловіки та учителі-жінки досягають однакових результатів у навчанні учнів. Інші 15% респондентів-хлопців і 10% респондентів-дівчат вважають, що чоловіки-учителі досягають кращих результатів, ніж учителі-жінки. 25% респондентів-хлопців та

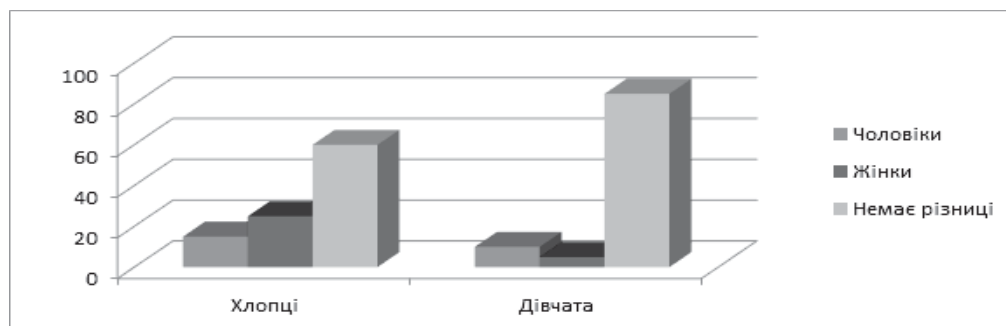

Рис 4. Розподіл за рівнем переконань, стосовно різниці у компетентності вчителів різних статей в юнацькому віці (у%) (N=30)

лише 5% респондентів-дівчат вважають, що жінки-вчителі справляються з навчанням учнів краще (рис.4).

Учні не помічають також відмінностей у стилі викладання учителів-чоловіків та учителів-жінок. 70% респондентів-хлопців та 55% респондентів-дівчат вважають, що вчителі обох статей викладають однаково, решта ж респондентів, запевняють, що різниця є, хоч і не можуть чітко її описати.

Висловлюючи свою власну думку в анкеті, відповідаючи на запитання «На що ви звертаєте увагу при першій зустрічі з учителем?», більшість учнів відповіли, що важливими для них є

зовнішній вигляд, вміння знаходити спільну мову з учнями, професійність, знання, характер(рис. 5).

Ставлення учнів до учителя, згідно з їхніми відповідями, залежить від ставлення вчителя до учнів, від вміння пояснити матеріал, від оцінок, від характеру, релігійності, особистої гігієни.

Учитель, до якого учні хотіли б ходити на уроки, повинен бути веселим, відкритим до проблем, всебічно розвиненим, цікавим, спокійним, сучасним, творчим, ввічливим, молодим душею, охайним, компетентним, повинен мати почуття гумору. Старшокласники відзначили, що їм не подобається,

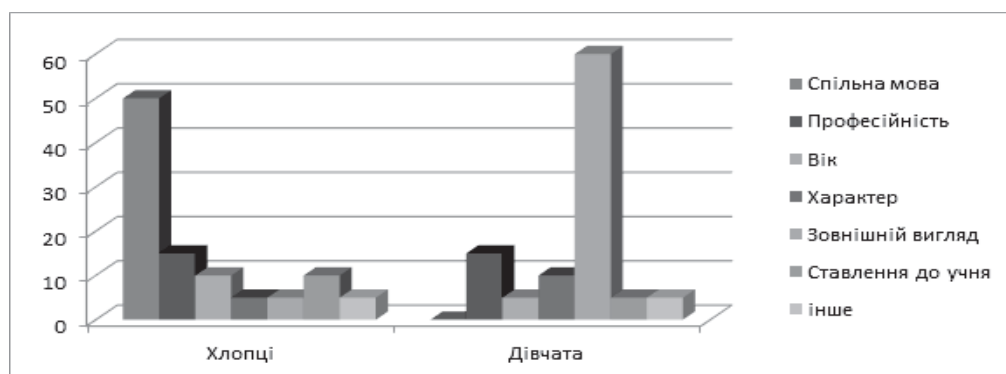

Рис. 5. Розподіл за критеріями оцінки постаті учителя при першій зустрічі в осіб юнацького віку (у%) (N=30)

коли вчитель, який підвищує голос, проявляє неповагу до учнів, принижує, занадто швидко або повільно пояснює матеріал, відхиляється від теми, занижує оцінку, ставить оцінку не за знання, а за поведінку, несправедливо ставиться до учнів, втручається в особисте життя, демонструє некомпетентність, дає непотрібну інформацію, вважає свій предмет головним, залякує, псує оцінки, порівнює учнів і класи, виходить з себе, грубіянить, переходить на особисте.

Завдяки емпіричному дослідженню ми визначили, в чому полягає відмінність у сприйманні постаті чоловіків та жінок вчителів у юнацькому віці, та вияснили, з якими проблемами стикаються сучасний учень та вчитель у процесі міжособистісної взаємодії.

Проблема соціальних стосунків важлива для людини в будь-якому віці, особливо в юнацькому. Вікові особливості сприймання юнаками соціальних стосунків проявляються в таких аспектах: емоційному, статусно-рольовому і ціннісному. Особливості раннього юнацького віку пов'язані зі сферою міжособистісного спілкування, загальним ставленням індивіда до навколишнього світу, самосвідомості та образу власного Я.

Аналіз результатів емпіричного дослідження показує, що у старшокласників є чітко сформоване уявлення про те, яким має бути учитель, щоб їхня міжособистісна взаємодія досягла найбільшого успіху, а також вони усвідомлюють, що є повноправними членами суспільства, і вимагають до себе відповідного ставлення.

Статеві відмінності у сприйманні постаті вчителів у юнацькому віці полягають у тому, що дівчата сприймають педагога, насамперед, як людину. Саме тому 95% респондентів – дівчат (50% респондентів-хлопців) вважають,

що педагог повинен знаходити спільну мову з учнями, також дівчата не проти поганих звичок вчителя (80%), та вимагають поваги до себе (100%).

Хлопці сприймають педагога, як професіонала. 50% респондентів-хлопців (45% дівчат) вважають, що педагог має мотивувати учнів до подальшої самостійної пізнавальної діяльності, та 30% хлопців (15% дівчат) вважають, що вчитель повинен бути ще й культурним і освіченим, і присвячував свій вільний час вдосконаленню професійних компетенцій.

Майже однаково важливим для юних осіб обох статей є вік учителя. Учні охочіше співпрацюють з молодими учителями, котрі йдуть в ногу з часом. Незважаючи на вік (25-30 років), такий учитель має бути компетентним у своїй галузі та уміти в доступній формі викласти матеріал, знаходити спільну мову з учнями і усім однаково приділяти увагу, справедливо виставляти оцінки.

Особистий простір однаково цінують юні особи обох статей. Вони вважають, що учитель не має права втручатись у їхнє особисте життя та нав'язувати власну думку. При цьому особисте життя учителя цікавить лише 10% респондентів-дівчат.

Емпіричне дослідження показало, що особи юнацького віку чоловічої статі більш критичні до професійних якостей педагога, ніж до особистісних. Юні особи жіночої статі ставляться до особистості учителя полярно і, певною мірою, поблагливо.

З метою оптимізації психолого-педагогічної взаємодії старшокласників з учителями необхідно розробляти та проводити психологічні тренінги для учителів та учнів у школах. Основним завданням психологічних тренінгів є формування у старшокласників та педагогів ефективних комунікативних

компетенцій.

Доцільно також розробляти психологічні рекомендації щодо навчально-виховних заходів для покращення міжособистісних стосунків з учнями та створення сприятливого психологіч-

ного клімату в навчальному закладі.

Успішні взаємовідносини з учителем є запорукою успішності учнів та сприятливим підґрунтям для вибору ними майбутньої професії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андреева Г.М. Социальная психология познания. [Учеб. пособие]: 2-е изд., перераб. и доп./ Г.М. Андреева – М.: Аспект-Пресс, 2000. – 288с.
2. Бодалев А.А. Личность и общение / А.А. Бодалев – М.: Педагогика, 1995. – 271с.
3. Гамезо М.В. Возрастная и педагогическая психология / под ред. М.В. Гамезо и др. –М.: Просвещение, 1984. – 256 с.
4. Гусева Т.И. Психология личности: конспект лекцій / Т.И. Гусева, Т.В._Каратьян – М.: Эксмо, 2008. - 160 с.
5. Ильин Е.П. Психология межличностного отношения / Е.П. Ильин – Питер, 2009. - 576с
6. Кон И.С. Психология ранней юности/ И.С. Кон – М.: Просвещение, 1989. – 254с.
7. Степанов С. Язык внешности / С. Степанов – М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001. – 416 с.
8. Стефаненко Т.Г. Изучение социальной каузальной атрибуции: успехи, проблемы, перспективы/ Т.Г. Стефаненко // Мир психологии. – Москва - Воронеж: Московский психолого-социальный институт, 1999. – №3. – С. 52-60.